

SUD VA HUQUQNI MUHOFAZA QILISH FAOLIYATI TUSHUNCHASI*Toshkent viloyati yuridik texnikum o'quvchisi***G'offarova Nargiza Tolibjon qizi**

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Sud organlari hamda huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati to'g'risida ma'lumotlar berilgan. Hokimiyatlarning qonunchilik, ijroiya va sud hokimiyatiga bo'linishi sudlarga hokimiyat vakolatlarini berdi, bu esa o'zo'zidan «sud hokimiyati» terminini muomalaga kiritilishini belgiladi.*

Demokratik davlatda sud hokimiyati davlat va fuqaro o'rtasida harakat qilib, nafaqat shaxs, balki davlatning ham huquq va manfaatlarini yanada samarali ta'minlashga xizmat qiladi. Shubhasiz, sud hokimiyati fuqarolarning huquqlarini har qanday noqonuniy harakat va qarorlardan, ularning kim tomonidan amalga oshirilishidan qat'i nazar, shu qatorda hokimiyat vakolatiga ega bo'lgan mansabdor shaxslardan ham himoya qilishi va bu bilan huquq hukmronligini ta'minlashi zarur. Sud hokimiyati organi sifatida barcha turdagi sudlar maxsus ta'sis etilgan davlat organlari huquqni qo'llash va huquqni muhofaza qilish faoliyati subyektlari hisoblanadi.

Davlat organlari turli xil masalalarni hal qiladilar, ya'ni iqtisodiyot faoliyatini ta'minlash, tashqi siyosatni amalga oshirish, ilm-fan rivojiga sharoit yaratib berish, ta'lim, fan, madaniyat, mudofaa qobiliyatini ta'minlash v.b. Har bir davlat organi o'z vazifalari va funksiyalarini amalga oshirish bilan bir qatorda qonuniyligni ta'minlash, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qilish, davlat va nodavlat tashkilotlari, mehnat jamoalarining huquq va qonuniy manfaatlarini qo'riqlash, huquqbuzarlik va jinoyatchilikka qarshi kurash kabi bir qator huquqni muhofaza qilish sohasidagi faoliyatni ham amalga oshiradilar. Davlat va jamiyatning asosiy institutlarining huquqni muhofaza qilish yo'nalishi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o'z aksini topgan. Xususan, Konstitutsiyaning 13-moddasida: «O'zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko'ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi. Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi», deyilgan.

Ushbu masalalar O'zR Konstitutsiyasining 2,15,19,20,43-moddalari va boshqa bir qator moddalarda o'z aksini topgan. Shu bilan bir qatorda, fuqarolar o'zlarining huquq va erkinliklarini qonuniy yo'llar bilan ta'minlashni talab qilishga haqlidirlar. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'pgina davlat organlarining faoliyat doirasi inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, jinoyatchilik va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish, qonuniyligni ta'minlash masalalarini hal qilish bilan chegaralanib qolmaydi. Birinchi navbatda ular xo'jalik, fan, madaniyat, mudofaa qobiliyati, tashqi siyosat va boshqa

sohalar bilan shug'ullanadilar. Qonuniylikni va huquq tartibtni muhofaza qilish funksiyalarini ular o'zlarining asosiy faoliyatlari bilan birlikda uyg'un ravishda amalga oshiradilar.

Huquqni muhofaza qilish organlari bu - davlat organlari va jamoat tashkilotlari bo'lib, ular (o'z faoliyatini qonun hamda demokratik prinsiplarga asoslangan holda amalga oshiradilar, qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlaydilar, fuqarolar, mehnat jamoalari, jamiyat va davlatning huquq va erkinliklarini himoya qiladilar, huquqbuzarlikning oldini oladilar va qonun hamda huquq tartibotni buzgan shaxslarga davlatning majburlov yoki jamiyatning ta'sir choralarini qo'llaydilar. Ushbu tushuncha o'zining mohiyatiga ko'ra barcha davlat organlariga tegishlidir, chunki sanab o'tilgan funksiyalar ularning barchasiga xosdir. Ushbu tushunchaning asosini qonuniylik hamda huquq-tartibot tashkil etadi. 1992-yil qabul qilingan O'zR Konstitutsiya- sida qonuniylik va huquq tartibot iboralari ko'rib ishlatilgan, aniqrog'i 121-moddaning 2-qismida: «Qonuniylik va huquqiy tartibotni, fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga jamoat tashkilotlari va fuqarolar yordam ko'rsatishlari mumkin» deb aytilgan. Qonuniylik va huquq-tartibot O'zR Konstitutsiyasining 24-42, 43-54 hamda boshqa moddalarda ham ko'rsatilgan va kafolatlangan. Qachonki, mazkur bobda sud faoliyati, huquqni muhofaza qilish faoliyati xarakteri va «Sud hokimiyati» «huquqni muhofaza qiluvchi organlar» tushunchalarining belgilanishi haqidagi umumiy masalalar ko'rib chiqilar ekan, buborada ushbu mavzu yuzasidan izlanishlar olib borgan bir qator mualliflarning qarashlari va fikrlarini tahlil etish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Sud hokimiyati buqat'iy belgilangan protsessual shakllarga muvofiq protsessual va moddiy qonunni qo'llash yo'li bilan ishlatilgan hal etish uchun sud vakolati doirasiga kiritilgan va u tomonidan amalga oshiriladigan hokimiyat vakolatlaridir. Shuni ta'kidlash joizki, ushbu masalaga yondashuvlar hamda qarashlar turlichadir.

Qonunga muvofiq jismoniy (yuridik) shaxslarning hamda davlatning huquq va qonuniy manfaatlarini muhofaza qiluvchi, qonuniylik va huquqiy tartibotni ta'minlovchi muassasa, mansabdor shaxs yoki boshqa shaxslar (masalan, sudya, tergovchi, yuridik yordam ko'rsatuvchi institut) huquqni muhofaza qiluvchi organlar hisoblanadi. Bundan tashqari «huquqni muhofaza qilish organlari sohaviy faoliyatining xususiyati bo'yicha alohida mustaqil davlat organlari guruhini tashkil etib, ularning oldilariga aniq belgilangan vazifalari mavjud» Huquqni muhofaza qilish organlari tushunchasi huquq-tartibotni muhofaza qilish organlari tushunchasi bilan turdoshdir. Bu tushunchalar nihoyatda o'xshash, lekin bir xil emas. Ularning har biri belgilaydigan organlar doirasi turlichadir. Huquq tartibotni muhofaza qilish organlarining barchasini ham huquqni muhofaza qilish organlari deb hisoblab bo'lmaydi. Xuddi shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi organlar qatoriga huquq-tartibotni muhofaza qilish organlarining ayrimlarini kiritib bo'lmaydi.

U yoki bu davlat organini huquqni muhofaza qilish organlari safiga qo'shishda amal qiladigan talablarni anglashda « huquqni muhofaza qilish faoliyati» deb nom faoliyatning

xususiyatlarini aniqlash zarur. Ushbu tushuncha nisbatan yosh tushuncha bo'lib, yuridik muomalaga 50-yillarning oxiri, 60- yillarning boshlarida kirib kelgan. Amaldagi qonunchilikda «huquqni muhofaza qilish faoliyati » tushunchasini belgilovchi huquqiy norma mavjud emas. Bu esa o'z o'rnida, asosli ravishda huquqni muhofaza qiluvchilar qatoriga kiritilishi mumkin bo'lgan davlat yoki nodavlat organlari ro'yxatida turlicha talablarga olib keladi. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati huquqiy normativ hujjatlar bilan tartibga solingan jismoniy yuridik shaxslar va davlatning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga hamda qonuniylik va huquq-tartibotni ta'minlashga qaratilgan harakatlar amalga oshirishni, qarorlarni qabul qilishni k o'zda tutadi¹. Ilmiy adabiyotlarda mazkur tushunchaning boshqacha talqini ham mavjud. Xususan, unga maxsus vakolatga ega bolgan organlar tomonidan huquqni muhofaza qilish maqsadida qonunga va belgilangan tartibga qat'iy rioya etgan holda huquqiy tasir choralarini qollash yoli bilan amalga oshiriladigan davlat faoliyati deb tushuncha berilgan. Ushbu masala yuzasidan nazariyada mavjud doktrinalarga muvofiq korib chiqilayotgan davlat faoliyatining turli qator belgilarga ega. Ulardan shunda ko'rinadiki, bunday faoliyathar qanday usul bilan amalga oshmaydi, balki faqat huquqiy ta'sir chora si o'lingandagina namoyon bo'ladi. Ularga qonun bilan tartibga solingan davlatning majburlov hamda jazola usullarini kiritishimuz mumkin. Masalan jinoyat sodiretilganda , unga nisbalan jinoyat qonunchiligida nazarda tutilgan jazo yoki qonunda belgilangan boshqa huquqiy ta'sir chorasini qollaniladi; jinoiy javobgarlik keltirib chiqarmagan holda moddiy zara r yetkazilganda, zararni qoplash majburiyati yuklanadi; agar shartnomadan kelib chiqadigan majburiyatlar bajarilmagan bolsa , aytaylik, biron-bir xizmat yoki mahsulot tayyorlash lozim darajada bajarilmasa, u holda moddiy sanksiya qollaniladi; shaxs avlotransport vositasini mast holda boshqargan taqdirda, unganisbatan jarima qollanishi yoki haydovchilik guvohnomasidan mahrum qilinishi va h .k . Huquqiy ta'sir choralarning huquqqa xilof harakatlarni ogohlantirish, ulami profilaktika qilish turlariga kata ahamiyat berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдумаджидов Г.А., Саркисянц Г.П. Правосудие и Уголовный процесс Франции. - Т.: 1992.
2. А п а р о в а Т.В. Суды и судебный п р о ц е с с Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия. -М.: 1996.